

СТАТИСТИКА

УДК 339.54

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА ВІДКРИТІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА

FOREIGN TRADE OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY: STATISTIC ESTIMATION

Дернова І.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та фінансів,
Черкаський державний бізнес-коледж

Dernova Iryna

Ph.D,
Cherkasy State Business-College

У статті систематизовано чинники, що впливають на ступінь зовнішньоторговельної відкритості національної економіки, основні індикатори, що використовуються для її оцінювання. Оцінено функціональну зовнішньоторговельну відкритість, визначено показники відкритості, розрахунок яких базується на ємності національного ринку. Розкрито особливості впливу зростаючої відкритості на національну економіку. Обґрунтовано використання поняття «розумна відкритість». Оцінено ступінь збалансованості зовнішньої торгівлі на основі коефіцієнта покриття експорту імпортом. На основі дослідження зроблено висновок про необхідність проведення політики імпортозаміщення.

Ключові слова: статистична оцінка, зовнішньоторговельна відкритість економіки, зовнішньоторговельна квота, інтенсивність зовнішньої торгівлі, показник відкритості, експорт, імпорт.

В статье систематизированы факторы, влияющие на степень внешнеторговой открытости национальной экономики, основные индикаторы, используемые для ее оценивания. Оценена функциональная внешнеторговая открытость, определены показатели открытости, расчет которых базируется на емкости национального рынка. Раскрыты особенности влияния растущей открытости на национальную экономику. Обосновано использование понятия «умная открытость». Оценена степень сбалансированности внешней торговли на основе коэффициента покрытия экспорта импортом. На основе исследования сделан вывод о необходимости проведения политики импортозамещения.

Ключевые слова: статистическая оценка, внешнеторговая открытость экономики, внешнеторговая квота, интенсивность внешней торговли, показатель открытости, экспорт, импорт.

The problem of trade openness of the national economy is especially relevant for countries with transition economies. The level of foreign trade openness, on one hand, serves as an indicator of the integration of the national economy into the world economy and the intensity of world economic connections. On the other hand, an excessive openness may be a source of threats to the national security. The foregoing determines the relevance of the research topic. The article deals with the concept of trade openness of the economy, systematizes factors influencing the degree of foreign trade openness of the national economy in the conditions of world space globalization. The problem of ambiguity of the scientists' attitude towards the consequences of increasing the openness of both national and global economies is revealed. The main indicators used for its evaluation are systematized. An assessment of functional foreign trade openness on the basis of export, import and foreign trade quota was conducted. Also, the indicators of openness, the calculation of which is based on the capacity of the national market, are defined. These include the following values: foreign trade per capita and the share of imports in the total national consumption. The peculiarities of the influence of increasing openness on the national economy are revealed. The use of the concept of "reasonable openness", which determines the state of the national economy, that achieves the proper level of its security, is substantiated. An estimation of the degree of balance of foreign trade on the basis of the export-import coverage ratio was conducted. Based on the study, it was concluded that import substitution policies need to be implemented. The necessity of further researches in the area of analysis of

the export and import structure, prices for products of export-oriented industries is substantiated, since the price volatility on the world markets determine them. The problem of trade openness of the national economy is especially relevant for countries with transition economies. The level of foreign trade openness, on one hand, serves as an indicator of the integration of the national economy into the world economy and the intensity of world economic connections. On the other hand, an excessive openness may be a source of threats to the national security. The foregoing determines the relevance of the research topic. The article deals with the concept of trade openness of the economy, systematizes factors influencing the degree of foreign trade openness of the national economy in the conditions of world space globalization. The problem of ambiguity of the scientists' attitude towards the consequences of increasing the openness of both national and global economies is revealed. The main indicators used for its evaluation are systematized. An assessment of functional foreign trade openness on the basis of export, import and foreign trade quota was conducted. Also, the indicators of openness, the calculation of which is based on the capacity of the national market, are defined. These include the following values: foreign trade per capita and the share of imports in the total national consumption. The peculiarities of the influence of increasing openness on the national economy are revealed. The use of the concept of "reasonable openness", which determines the state of the national economy, that achieves the proper level of its security, is substantiated. An estimation of the degree of balance of foreign trade on the basis of the export-import coverage ratio was conducted. Based on the study, it was concluded that import substitution policies need to be implemented. The necessity of further researches in the area of analysis of the export and import structure, prices for products of export-oriented industries is substantiated, since the price volatility on the world markets determine them.

Key words: *statistic estimation, foreign trade openness of the national economy, intergrading quota, trade intensity, openness indicator, export, import.*

Постановка проблеми. В умовах збільшення інтенсивності глобалізаційних та інтеграційних процесів особливого значення набувають питання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки. Рівень залучення країни у світову економіку вважається базовим показником розвиненості економічної системи. За умови ефективного використання порівняльних переваг відкритість є фактором розвитку економіки, дає змогу використовувати передові світові технології та фінансові ресурси. Від структури та обсягів зовнішньої торгівлі багато в чому залежить можливість зростання національної економіки загалом та добробут кожного суб'єкта економічної системи зокрема.

Однак посилення міжнародного економічного співробітництва та активізація експортно-імпортних процесів можуть виступати механізмом перенесення небезпек зовнішньоекономічної сфери на національну економіку. До того ж неефективне залучення України у світове господарство гальмуватиме досягнення належного рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Постійна увага як вітчизняних, так і зарубіжних науковців до питань зовнішньоторговельної відкритості економіки загалом та її оцінювання зокрема пов'язана з ключовим значенням експортно-імпортних відносин для національної економіки. Теоретичні основи та практичні аспекти визначення рівня зовнішньоторговельної відкритості національної економіки широко висвітлювалися в роботах таких вітчизняних науковців, як В. Новицький, О. Даниленко, А. Філіпенко, І. Маркович, У. Ніконенко, О. Кремень, К. Ладиченко. Серед зарубіжних науковців, предметом дослідження яких була відкритість економіки, слід відзначити Д. Бурлова, Б. Хекмена, К. Вілсона.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених питанню зовнішньоторговельної відкритості економіки, сьогодні не існує єдиної системи статистичних показників для встановлення її рівня. Малодослідженою також залишається динаміка показників відкритості.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в оцінюванні ступеня зовнішньоторговельної відкритості національної економіки за допомогою системи статистичних показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим показником трансформації національної економіки є її зовнішньоторговельна відкритість, яка базується на міжнародному поділі праці та визначає спеціалізацію окремої країни. Аналіз визначень поняття «зовнішньоторговельна відкритість» в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених дає можливість стверджувати, що одностайності щодо трактування немає. Так, К. Ладиченко у своїй науковій роботі провела дослідження підходів різних науковців до поняття «відкрита економіка» та дійшла висновку, що відкритість економіки передбачає перш за все інтегрованість внутрішнього ринку до світового, отже, зовнішньоторговельну відкритість національної економіки» [1, с. 18].

Основними чинниками, що впливають на ступінь відкритості економіки, є:

- ємність внутрішнього ринку;
- галузева структура національного виробництва;
- рівень забезпеченості природними ресурсами;
- загальний рівень економічного розвитку країни.

Світова практика демонструє, що високий рівень відкритості мають економіки тих країн, у структурі експорту яких переважають сировинні ресурси та напівфабрикати. Білоруський вчений В. Ярошевич вважає, що «відкритість абсолютної більшості малих економік світу визначається перш за все їх експортною спеціалізацією, яка, як правило, не диверсифікована» [2, с. 42]. Однак національна економіка не може бути віднесена до малої, оскільки за критерієм Світового банку обсяг ВВП становить більше 15 млрд. дол. США.

Для оцінювання рівня зовнішньоторговельної відкритості економіки використовують такі показники:

1) експортна квота, або коефіцієнт експортної відкритості (відношення обсягу експорту до ВВП); цей показник визначає питому вагу експорту у ВВП за певний проміжок часу та може бути визначений як для всієї економіки загалом, так і для окремих галузей чи товарних груп;

2) імпортна квота, або коефіцієнт імпортної відкритості (відношення обсягу імпорту до ВВП); в міжнародній економіці вважається, що економіка відкрита, якщо значення експортної та імпортної квот перевищують 10%; аналізуючи останні дослідження з цієї проблематики, відзначимо, що останнім часом дедалі поширенішим стає підхід, за якого значення цих показників на рівні 10% були адекватними для 50–70-х рр. ХХ ст., а з огляду на особливості функціонування й розвитку сучасного світового господарства граничні значення експортної та імпортної квот, що б свідчили про відкритість економіки окремої країни, пропонується встановити на рівні 45% [3, с. 8];

3) зовнішньоторговельна квота, або індекс відкритості національної економіки (відношення обсягу зовнішньої торгівлі до ВВП); науково обґрунтоване оптимальне значення показника «зовнішньоторговельна квота», за якого країна уникає значних ризиків від несприятливих коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури, становить 25–30%; у 50–70-х рр. до числа відкритих країн відносили 9 країн з величиною зовнішньоторговельної квоти більше 20%, а наприкінці 90-х – 90%, низький же ступінь відкритості мають країни, показник зовнішньоторговельної квоти яких менше 25–27% [3, с. 9]; останнім часом в наукових дослідженнях наголошується на тому, що національну економіку можна вважати відкритою, якщо зовнішньоторговельна квота складає не менше 90%;

4) зовнішньоторговельний обіг на душу населення; цей показник використовується під час проведення міжнародних зіставлень.

Вищезазначені величини є показниками інтенсивності та використовуються для аналізу зовнішньоторговельних відносин як країни загалом, так і її регіону зокрема.

Разом з вищезазначеними показниками варто розраховувати такі.

– Частка імпорту в загальному обсязі національного споживання, що визначається за такою формулою:

$$C_i = \frac{I}{\text{ВВП} + I - E},$$

де I – обсяг імпорту за певний період; E – обсяг експорту за певний період.

Цей показник варто аналізувати в динаміці. Його зростання можна вважати індикатором зменшення конкурентоспроможності національного виробництва та зростання імпортозалежності економіки країни.

– Коефіцієнт покриття експорту імпортом, що визначається як відношення обсягу експорту до імпорту, як правило, за рік (має бути більше 1 за позитивного сальдо зовнішньої торгівлі).

До недавнього часу відкритість національної економіки була показником успішності національної глобалізованої економіки. Сьогодні серед науковців розпочато «дискусію про доцільність збереження політики «відкритості» національної економіки, про переваги та ризики переходу до «неопротекціонізму»» [4, с. 12]. На ризиках зовнішньоторговельної відкритості національної економіки наголошують інші вітчизняні вчені, зокрема Є. Іванов у своїй праці зазначає, що «наслідки неефективної міжнародної спеціалізації України створюють додатковий тиск на весь господарський комплекс внаслідок надмірної відкритості національної економіки» [5, с. 16].

Отже, все більше науковців у своїх дослідженнях починають використовувати поняття «розумна відкритість», що визначає стан національної економіки, за якого механізми митної, грошово-кредитної, інвестиційної, боргової та бюджетної політики спрямовані на досягнення належного рівня національної безпеки з урахуванням структури експорту та імпорту країни, кон'юнктури та закономірностей на зовнішніх ринках. Важливу роль при цьому відіграє поняття конкурентоспроможності національної економіки, оскільки саме зростання конкурентоспроможності економіки може компенсувати негативні глобальні прояви.

Аналіз ступеня зовнішньоторговельної відкритості національної економіки проведемо на основі визначення показників експортної, імпортної та зовнішньоторговельної квот. Розраховані показники наведено в табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать про те, що національна економіка є відкритою, оскільки належить до економічних систем з високим значенням експортної та імпортної квот: за 2011–2017 рр. експортна квота коливалася в межах 42–50%, імпортна – 52–56%. Індекс відкритості національної економіки за аналогічний період перебував у межах від 102,2% до 112,9%, що також свідчить про високий рівень зовнішньоторговельної відкритості економіки України. Загалом впродовж 2011–2017 рр. експортна квота зменшилася на 5,9 п. п., а саме з 53,8% до 47,9%. Це

пояснюється тим, що темпи зростання експорту були менші за темпи зростання обсягів ВВП.

Впродовж 2011–2017 рр. імпортна квота щорічно перевищувала експортну в середньому на 5,8 п. п. Найменшою різниця між експортною та імпортною квотами була у 2014 р., що пояснюється значним скороченням обсягів імпорту.

Проаналізовані вище показники зовнішньоторговельної відкритості варто визначати також для окремих галузей національної економіки, оскільки волатильність показника «експортна квота» досить висока для експортно орієнтованих галузей. Так, близько 75% реалізованої металопродукції йде на експорт. Відповідно, експортно орієнтовані галузі досить чутливі до зовнішніх шоків.

Аналізуючи рівень зовнішньоторговельної відкритості, можемо сказати, що обмежуватись лише розрахунком експортної, імпоротної та зовнішньоторговельної квот не варто. На значення цих показників суттєво впливає відповідно проведена політика уряду. Провівши сис-

тематизацію індикаторів відкритості економіки, О. Кремінський відніс вищезазначені величини до показників, що дають кількісну оцінку ступеня функціональної відкритості економіки [3, с. 8].

Крім показників функціональної відкритості, доцільним є аналіз величин, що характеризують ємність внутрішнього ринку, таких як зовнішньоторговельний обіг на душу населення та питома вага імпорту в загальному обсязі національного споживання (рис. 1).

Впродовж 2011–2017 рр. ВВП, обсяг експорту та імпорту щорічно зростали, крім 2013 р., за результатом якого порівняно з попереднім роком експорт скоротився на 4,9%, імпорт – на 3,6%. Загалом аналіз рис. 1 свідчить про наявність синхронності в динаміці зовнішньоторговельного обігу на душу населення та ВВП. Динаміка ВВП та питомої ваги імпорту в загальному обсязі національного споживання, навпаки, синхронності не демонструє. Скорочення питомої ваги імпорту в загальному обсязі національного споживання впродовж періоду,

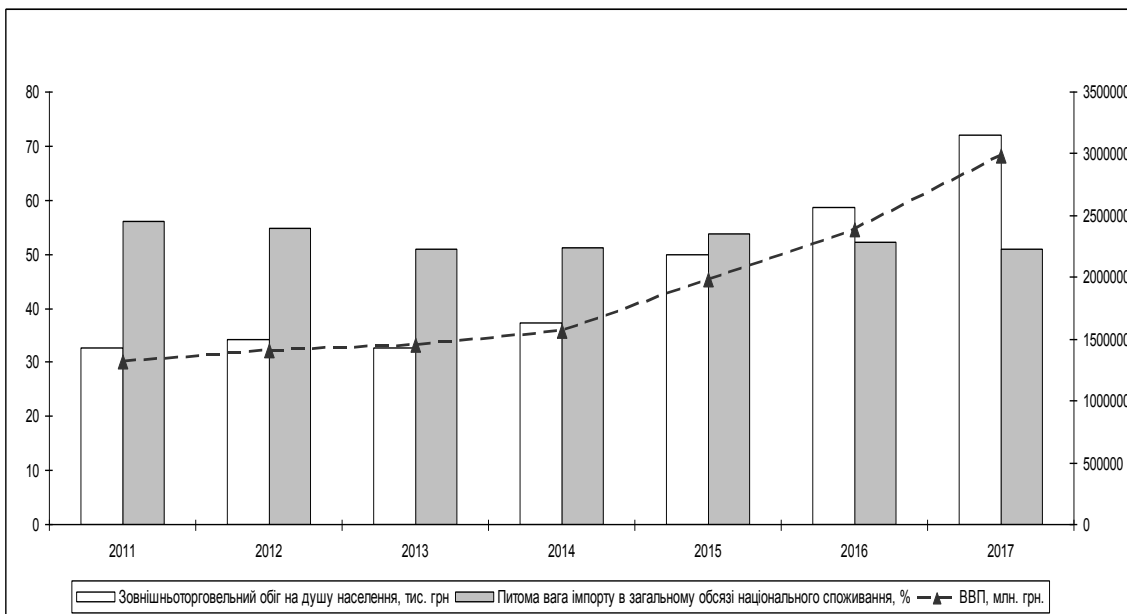

Рис. 1. Динаміка ВВП та окремих показників зовнішньоторговельної відкритості національної економіки

Таблиця 1
Динаміка показників зовнішньоторговельної відкритості економіки України за 2011–2017 рр.

Рік	Експортна квота, %	Імпортна квота, %	Зовнішньоторговельна квота, % (індекс відкритості економіки)
2011	53,8	59,2	112,9
2012	50,9	59,3	110,2
2013	46,9	55,4	102,2
2014	49,2	53,2	102,4
2015	52,8	54,8	107,5
2016	49,3	55,5	104,8
2017	47,9	54,3	102,2

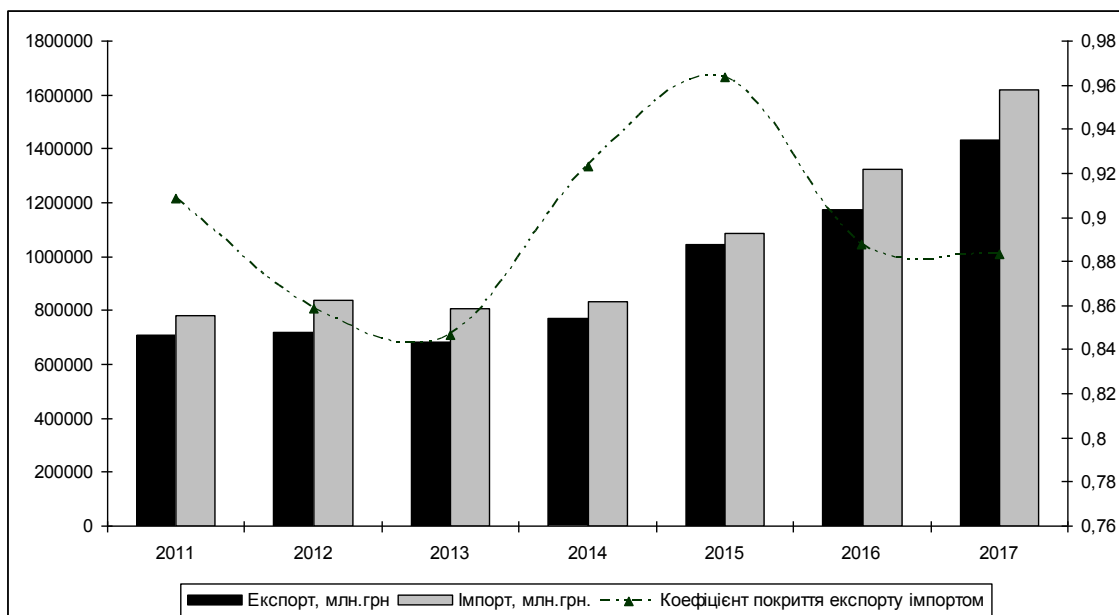

Рис. 2. Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами та послугами

що аналізується, на 5,1 п. п. свідчить про зростання конкурентоспроможності національного виробництва та зменшення імпортозалежності національної економіки.

Для оцінювання ступеня збалансованості зовнішньої торгівлі додатково необхідно розраховувати коефіцієнт покриття експорту імпортом (рис. 2).

Коефіцієнт покриття експорту імпортом впродовж 2011–2017 рр. коливався в межах від мінімального значення за цей період 0,85 у 2013 р. до максимального значення 0,96 у 2015 р., що вказує на від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу України. Якщо розрахувати коефіцієнт покриття експорту імпортом окремо для послуг, то отримуємо значення більше 1 щорічно, однак за період з 2011 по 2017 рр. коефіцієнт зменшився з 1,59 до 1,08. Це свідчить про зниження конкурентоспроможності українського імпорту послуг.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- показники функціональної зовнішньоторговельної відкритості свідчать про те, що національна економіка є відкритою;

- для відкритої національної економіки за умови виникнення негативних тенденцій світового ринку в секторі основних експортних позицій виникатимуть системні загрози та ризики, нейтралізація яких вимагатиме вжиття швидких та дієвих заходів;

- висока імпортозалежність національної економіки актуалізує питання проведення політики імпортозаміщення, зокрема по товарах.

Перспективи подальших досліджень перебувають в площині аналізу структури експорту та імпорту, цін на товари експортно орієнтованих галузей задля підтвердження чи спростування зростання конкурентоспроможності українських товарів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ладиченко К. Індикатори вимірювання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки. *Економічний простір*. 2015. № 2. С. 16–25.
2. Ярошевич В. Малая открытая экономика в процессе глобализации. *Белорусский экономический журнал*. 2016. № 4. С. 37–49.
3. Кремень О. Відкритість економіки та напрями її оцінки. *Економічний простір*. 2009. № 31. С. 5–21.
4. Біла С. Сучасні тренди розвитку зовнішньоторговельних відносин та ризики «протекціонізму». *Стратегія розвитку України*. 2017. № 1. С. 11–16.
5. Іванов Є. Деструктивні фактори впливу зовнішньої торгівлі на макроекономічну стабільність економіки України. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. № 13. С. 14–17.